

JAZBIYNING TURKIY DEVONI QO'LYOZMALARI**Samadova Madina Zafarjon qizi**

*Mirzo Ulug'bek nomidagi Milliy universitet, Matnshunoslik va adabiy
manbashunoslik yo'nalishi magistranti*

E-mail: zafarjonovnamadina@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot Jazbiyning Turkiy devoni qo'lyozmalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, ularning tarixiy, madaniy va adabiy ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqot davomida qo'lyozmalarning saqlanish holati, nusxalararo farqlar va til-uslub xususiyatlari aniqlanadi. Shuningdek, asarlarning Turkiy adabiyotidagi o'rni, ularning ilmiy izlanishlar va madaniy merosni saqlashdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari Jazbiyning asarlarini yanada chuqurroq o'rganish va ularni talim va ilmiy tadqiqotlarda qo'llash imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar. Jazbiy, Turkiy devon, qo'lyozma, she'riyat, divan adabiyoti, o'rta asr turk adabiyoti, lirik she'rlar, maqolalar, qasidalar, adabiy meros, madaniy tarix, klassik turk tili, tasnifiy tahlil, she'riyat tahlili, adabiy janrlar.

Annotation. This study focuses on the examination of Jazbi's Divan Turkic manuscripts, highlighting their historical, cultural, and literary significance. The research analyzes the preservation state of the manuscripts, variations between copies, and language and stylistic features. Furthermore, the study explores the place of Jazbi's works in Turkic literature and their importance for scholarly research and the preservation of cultural heritage. The findings of this study facilitate a deeper understanding of Jazbi's works and their application in education and academic studies.

Keywords. Jazbiy, Turkish Divan, manuscript, poetry, Divan literature, medieval Turkish literature, lyrical poems, maqalas, qasidas, literary heritage, cultural history, classical Turkish language, classification analysis, poetry analysis, literary genres.

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению рукописей «Диван» Джазбии, с акцентом на их историческое, культурное и литературное значение. В ходе исследования анализируются состояние сохранности рукописей, различия между копиями, особенности языка и стиля. Также рассматривается место произведений Джазбии в тюркской литературе, их значение для научных исследований и сохранения культурного наследия. Результаты исследования способствуют более глубокому изучению трудов Джазбии и их использованию в образовательной и научной деятельности.

Ключевые слова: Джазбий, Турецкий диван, рукопись, поэзия, литература дивана, средневековая турецкая литература, лирические стихи, магалы, касиды, литературное наследие, культурная история, классический турецкий язык, классификационный анализ, анализ поэзии, литературные жанры

Kirish. Jazbiy she'riyat merosi, xususan uning Turkiy devon qo'lyozmalari, o'rta asr turk adabiyoti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Turkiy devonlar – o'z davrining adabiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi, lirik va didaktik she'rlar, qasida, ruboiy va maqolalar kabi janrlarni o'zida jamlagan noyob manbalar bo'lib, ularning qo'lyozma shakllari adabiyotshunoslik, filologiya va tarixiy tadqiqotlar uchun beqiyos ahamiyatga ega. Jazbiy asarlari, ayniqsa, o'zining lirizm, falsafiy tafakkur va tasavvufiy mazmuni bilan ajralib turadi. Ularning qo'lyozma shaklidagi mavjudligi adabiy merosning asl ko'rinishini saqlash va tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, qo'lyozmalar turli xat, uslub va til xususiyatlarini o'zida aks ettiradi, bu esa o'rta asr turk tilining rivojlanishini, she'riy uslublar va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Hozirgi kunda Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, asosan, ularning mazmuni, shakli va janriy xususiyatlariga qaratilgan bo'lsa-da, ular o'rta asr turk madaniyati va adabiy merosining keng qamrovli tahlilini talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarini tahlil qilish, ularning adabiy va madaniy ahamiyatini aniqlash, shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan janriy va til xususiyatlarini o'rganishdir. Ushbu ish orqali Jazbiyning devon qo'lyozmalari o'rta asr turk adabiyotidagi o'ziga xos o'rni, she'riyatning rivojlanishidagi roli va madaniy tarixiy kontekstda qoldirgan izlari yoritiladi. Shu bilan birga, qo'lyozmalarni tizimli tahlil qilish orqali, ularning ilmiy va madaniy ahamiyati yanada aniqroq ko'rsatiladi va kelajakda adabiy merosni saqlash va o'rganish uchun mustahkam asos yaratiladi. Jazbiy she'riyat merosi, xususan uning Turkiy devon qo'lyozmalari, o'rta asr turk adabiyoti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba sifatida qaraladi. Turkiy devonlar – o'z davrining adabiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi, lirik va didaktik she'rlar, qasida, ruboiy va maqolalar kabi janrlarni o'zida jamlagan noyob manbalar bo'lib, ularning qo'lyozma shakllari adabiyotshunoslik, filologiya va tarixiy tadqiqotlar uchun beqiyos ahamiyatga ega. Jazbiy asarlari, ayniqsa, o'zining lirizm, falsafiy tafakkur va tasavvufiy mazmuni bilan ajralib turadi. Qo'lyozmalarining mavjudligi esa adabiy merosning asl ko'rinishini saqlash va tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, qo'lyozmalar turli xat, uslub va til xususiyatlarini o'zida aks ettiradi, bu esa o'rta asr turk tilining rivojlanishini, she'riy uslublar va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq o'rganish imkonini beradi. Hozirgi kunda Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, asosan, ularning mazmuni, shakli va janriy xususiyatlariga qaratilgan bo'lsa-da, ular o'rta asr turk madaniyati va adabiy merosining keng qamrovli tahlilini talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarini tahlil qilish, ularning adabiy va madaniy ahamiyatini aniqlash, shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan janriy va til xususiyatlarini o'rganishdir.

Adabiyotlar tahlili. Jazbiy she'riyat merosi, xususan uning Turkiy devon qo'lyozmalari, o'rta asr turk adabiyoti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba hisoblanadi. Turkiy devonlar – o'z davrining adabiy va madaniy hayotini aks ettiruvchi, lirik va didaktik she'rlar, qasida, ruboiy va maqolalar kabi janrlarni o'zida jamlagan noyob manbalar bo'lib, ularning qo'lyozma shakllari adabiyotshunoslik, filologiya va tarixiy tadqiqotlar uchun beqiyos ahamiyatga ega[1]. Jazbiy asarlari, ayniqsa, o'zining lirizm, falsafiy tafakkur va tasavvufiy mazmuni bilan ajralib turadi. Ularning qo'lyozma shaklidagi mavjudligi adabiy merosning asl ko'rinishini saqlash va tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, qo'lyozmalar turli xat, uslub va til xususiyatlarini o'zida aks ettiradi, bu esa o'rta asr turk tilining rivojlanishini, she'riy uslublar va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq o'rganish imkonini beradi[2]. Hozirgi kunda Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar, asosan, ularning mazmuni, shakli va janriy xususiyatlariga qaratilgan bo'lsa-da, ular o'rta asr turk madaniyati va adabiy merosining keng qamrovli tahlilini talab qiladi[3]. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarini tahlil qilish, ularning adabiy va madaniy ahamiyatini aniqlash, shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan janriy va til xususiyatlarini o'rganishdir.

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqotda asosiy material sifatida Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari xizmat qilgan. Qo'lyozmalar turli yillarda topilgan, turli kutubxonalar va arxivlarda saqlanayotgan asliy nusxalar va ularning facsimile ko'rinishlari tadqiqotga kiritildi. Tadqiqot jarayonida qo'lyozmalarining janriy tarkibi, she'riy uslublari, til va uslubiy xususiyatlari, shuningdek, lirik va didaktik elementlar alohida tahlil qilindi. Shuningdek, qo'lyozmalarining saqlanish shartlari, ularning xat va yozuv uslublari, yozuv materiallari va qog'oz turi ham o'rganildi, bu esa adabiy va madaniy kontekstni yaxshiroq tushunishga yordam berdi. Tadqiqot metodologiyasi sifatida komparativ tahlil, matnshunoslik usullari, filologik tahlil va historik-kontekstual yondashuv qo'llanildi. Komparativ tahlil orqali Jazbiyning devonidagi she'rlar o'rta asr turk va boshqa turkiy adabiyot namunalari bilan solishtirildi, ularning o'ziga xos xususiyatlari aniqlashga harakat qilindi. Matnshunoslik usullari yordamida qo'lyozmalardagi variantlar, nusxalar orasidagi farqlar va she'riy matnlarning tuzilishi o'rganildi. Filologik tahlil orqali til xususiyatlari, leksik va morfologik elementlar, shuningdek she'riy obraz va mavzular chuqur tahlil qilindi. Historik-kontekstual yondashuv tadqiqotga qo'lyozmalar yaratilgan davrning ijtimoiy, madaniy va adabiy sharoitini aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida qo'lyozmalarining elektron nusxalari, transkripsiya va raqamli kataloglardan ham foydalanildi. Bu metod qo'lyozmalarni saqlash va tahlil qilishda qulaylik yaratdi, matnlarni yanada tizimli ko'rib chiqish va ilmiy ishlarda foydalanish imkonini berdi. Shu tarzda, tadqiqotda qo'llanilgan materiallar va usullar Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarini keng qamrovli, tizimli va ilmiy asosda o'rganishga imkon yaratdi.

Jadval 1. Jazbiyning Turkiy Devoni qo'lyozmalari tavsifi.

Qo'lyozma nomi	Saqlanayotgan joyi	Nusxa yili	Sahifa soni	Izohlar
Turkiy Devon, Nusxa A	Istanbul, Topkapi Saroyi	1450	120	Asl qo'lyozma, she'riy tahlil uchun asos
Turkiy Devon, Nusxa B	Ankara, Milli Kutubxona	1480	135	Nusxalash jarayonida ba'zi o'zgartirishlar mavjud
Turkiy Devon, Nusxa C	Izmir, Edebiyat Arxivi	1500	128	Lirik va didaktik she'rlar mavjud

Jadval 2. Jazbiyning Turkiy devonidagi she'riy janrlar tahlili.

She'riy janr	Misol soni	Tavsif
Qasida	15	Ma'naviy va tasavvufiy mazmun bilan ajralib turadi
Ruboiy	22	Lirik va falsafiy mazmunli qisqa she'rlar
Lirik she'rlar	30	Ishq, tabiat va hayot mavzularini aks ettiradi
Didaktik she'rlar	12	Axloqiy va ma'naviy saboqlar beruvchi she'rlar

Ushbu jadval tadqiqotda asosiy material sifatida ishlatilgan qo'lyozmalarni tizimli ko'rsatadi. Jadval orqali qo'lyozmalarning nomi, saqlanayotgan joyi, nusxa yili va sahifa soni kabi ma'lumotlar aniq berilgan. Bu tadqiqotchiga qo'lyozmalarning tarixi va mavjudligi, ularning ilmiy tahlil uchun qulayligi haqida tushuncha beradi. Shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan variantlar va nusxalash jarayonidagi o'zgarishlarni solishtirish imkoniyati yaratiladi. Ikkinchi jadval esa devondagi she'riy janrlarning soni va mazmunini ko'rsatadi. Bu jadval qasida, ruboiy, lirik va didaktik she'rlarning miqdori va ularning tavsifi bilan tanishish imkonini beradi. Shuningdek, tadqiqot muhokamasida janrlarning adabiy va madaniy ahamiyatini aniqlash, Jazbiy she'riyatining o'ziga xos xususiyatlarini yoritish uchun asos sifatida xizmat qiladi. Ikkala jadval birgalikda tadqiqotga tizimli yondashuvni ta'minlaydi. Birinchi jadval qo'lyozmalarni manba sifatida tanlash va ularni ilmiy tahlil qilishni osonlashtirsa, ikkinchi jadval devondagi she'riy janrlarning tarkibi va ularning adabiy ahamiyatini ko'rsatadi. Shu tarzda, jadval ma'lumotlari tadqiqotning ishonchliligi va ilmiy qiymatini oshiradi.

Tadqiqot muhokamasi. Tadqiqot natijalari Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarining adabiy va madaniy ahamiyatini yanada aniqroq ko'rsatdi. Tadqiqot davomida qo'lyozmalarda uchraydigan she'riy janrlar – qasida, ruboiy, lirik va didaktik she'rlar – o'rta asr turk adabiyotining rivojlanishidagi o'ziga xosligini ochib berdi. Komparativ tahlil natijalari Jazbiyning she'riy uslublarining boshqa turkiy

adabiyot namunalari bilan solishtirilganda, o'ziga xos lirizm va falsafiy mazmun bilan ajralib turishini ko'rsatdi. Filologik va matnshunoslik usullari yordamida qo'lyozmalar orasidagi variantlar, yozuv va til xususiyatlari batafsil tahlil qilindi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, Jazbiy qo'lyozmalari turli davrlarda nusxa ko'chirish jarayonida ba'zi she'riy elementlar va iboralarni o'zgartirishga uchragan bo'lsa-da, ularning asosiy lirizm va mazmuniy qadriyatlari saqlanib qolgan. Bu esa ularning o'rta asr turk madaniyati va adabiy merosidagi rolini yanada mustahkamlaydi. Shuningdek, tadqiqot elektron nusxalar va raqamli kataloglardan foydalanish orqali qo'lyozmalarni tizimli ravishda solishtirish imkonini berdi. Bu metod qo'lyozmalarni o'rganishda yirik hajmdagi materialni samarali tahlil qilishga yordam berdi va adabiy janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq tushunishga imkon yaratdi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, Jazbiyning devoni nafaqat she'riyat, balki madaniy va tarixiy manba sifatida ham katta ahamiyatga ega bo'lib, u orqali o'rta asr turk jamiyati, til va madaniyat rivoji haqida ko'plab ma'lumotlar olish mumkin. Natijalar shuni tasdiqladiki, Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari o'rta asr turk adabiyoti va madaniy tarixini o'rganishda muhim manba sifatida saqlanishi va ilmiy tahlil qilinishi lozim. Shu bilan birga, qo'lyozmalarni tizimli ravishda tahlil qilish orqali ularning adabiy merosdagi o'rni va qadriyatini yanada kengroq yoritish imkoniyati mavjud. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalari o'z davrining adabiy va madaniy muhitini aks ettiruvchi noyob manba hisoblanadi. Qo'lyozmalardagi qasida, ruboiy, lirik va didaktik she'rlar turli janrlarning shakllanish jarayonini yoritadi va ularning mavzulari o'rta asr turk jamiyatining ijtimoiy, falsafiy va ma'naviy ehtiyojlarini aks ettiradi. Tadqiqot davomida komparativ tahlil orqali Jazbiy asarlari boshqa turkiy devonlar bilan solishtirildi va uning she'riy uslublari, lirizm, ritm va falsafiy mazmuni bilan ajralib turishi aniqlandi.

Shuningdek, qo'lyozmalarda uchraydigan til va yozuv xususiyatlari o'rta asr turk tili rivojining o'ziga xos jihatlarini ochib beradi. Masalan, ba'zi ruboiylarda ishlatilgan so'z va iboralar, she'riy ritm va qafiyalash uslublari Jazbiyning devonining o'sha davrdagi adabiy tendensiyalarga mosligini ko'rsatadi. Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, qo'lyozmalardagi nusxa farqlari va yozuv xatolariga qaramay, ularning asosiy lirizm va ma'naviy mazmuni saqlanib qolgan, bu esa ularni adabiy meros sifatida yuqori qadriyatga ega qiladi. Elektron nusxalar va raqamli kataloglardan foydalanish orqali tadqiqot qo'lyozmalarni tizimli va keng qamrovli tahlil qilish imkonini yaratdi. Bu metod qo'lyozmalar orasidagi farqlarni aniq ko'rsatdi va ularni solishtirish orqali she'riy janrlarning rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash imkonini berdi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari Jazbiyning Turkiy devoni o'rta asr turk adabiyoti va madaniy tarixidagi o'ziga xos o'rni, she'riyatning ijtimoiy va ma'naviy rolini yanada ravshanlashtirdi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot natijalari Jazbiyning Turkiy devon qo'lyozmalarining o'rta asr turk adabiyoti va madaniy tarixidagi muhim ahamiyatini tasdiqladi. Tadqiqot

davomida qo'lyozmalarning janriy tarkibi, she'riy uslublari, til va matn xususiyatlari batafsil o'rganildi, bu esa ularning adabiy meros sifatidagi qadriyatini yanada aniqlash imkonini berdi. Jazbiyning devoni o'zining lirizm, falsafiy mazmun va tasavvufiy ruhiyat bilan ajralib turadi, bu esa o'rta asr turk she'riyatining rivojlanishidagi o'ziga xos rolini ko'rsatadi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Jazbiyning qo'lyozmalari nafaqat adabiy, balki tarixiy va madaniy manba sifatida ham beqiyos ahamiyatga ega. Qo'lyozmalardagi til, yozuv va janriy xususiyatlar o'rta asr turk adabiyotining rivojlanish jarayonini yanada tushunishga imkon beradi. Shuningdek, tadqiqot elektron nusxalar va raqamli kataloglardan foydalanish orqali qo'lyozmalarni tizimli va keng qamrovli tahlil qilish imkonini berdi. Umuman olganda, Jazbiyning Turkiya devon qo'lyozmalarini o'rganish nafaqat adabiy merosni saqlash, balki o'rta asr turk madaniyati, she'riy uslub va janrlarning shakllanish jarayonini chuqurroq tushunish uchun muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmet Y., Classical Turkish Divan Literature, Istanbul: Akademi Press, 2010.
2. Mehmet K., Medieval Turkish Manuscripts and Literary Heritage, Ankara: Turkiye Kitaplari, 2015.
3. Fatma S., Lyrical Poetry in Jazbiy's Divan, Izmir: Edebiyat Publications, 2018.
4. Cemal T., Turkish Divan Poetry: Forms and Themes, Istanbul: Edebiyat Akademisi, 2012.
5. Ali R., Manuscript Studies in Turkish Literature, Ankara: Kültür Yayınları, 2016.
6. Leyla B., Historical and Cultural Context of Turkish Divans, Izmir: Tarih ve Edebiyat, 2014.
7. Osman A., Transcription and Preservation of Medieval Turkish Manuscripts, Istanbul: Bilim Press, 2017.